

PILLANATFELVÉTELEN A JÖVŐ KONTÚRJAI

A közelmúlt elemzésének új módszerei felé

Nagy J. Endre
(professor emeritus)

A recenzió beérkezett: 2023. november 28., véglegesítve: 2023. december 22.

(Daliás idők. A Németh László Szakkollégium és a civil társadalom felemelkedése. Ó, azok a 80'-as évek! Kortárs–iASK, 2022. Kortárs Emlékezés.)

Nosztalgiaikönyv – lehetne mondani rá, már azért is, mert van a zárójelbe tett alcímbe egy fájdalmasan hangzó, visszavágyó felkiáltás, mintegy mottóként: „Ó, azok a 80'-as évek!”. Mintha a szomorú jelenből vágyva tekintenének vissza a nyolcvanas évekre, amikor már puha diktatúrában éltünk, de amikor még nem volt szakadás a szocializmus ellenségei között, sem pártpolitikai, sem világnézeti szempontból. Ahogyan például a könyv 75. oldalán lévő képen együtt volt Tokaji Nagy Erzsébet, Kugler István, Miszlivetz Ferenc, Orbán Viktor, Nagy Andor meg Nagy Imre, a hajdani KISZ-funkcionárius, vagy az 54. oldalon Fodor Gábor és Orbán Viktor, vagy Kovács András, illetve a címlapra került fotóról lemaradt, de a belső fotón jelenlévő Szabó Gábor, aki a szakkollégium első Intéző Bizottsági elnöke volt. Jogosan mondta Miszlivetz Ferencnek Hankiss Elemér, amikor megmutatta neki a fényképeket: „Adjátok ki így, ahogy van... Legyen a címe: Amikor még normális, fiatal emberek voltunk.”* De persze ez csak félig igaz: lehet, hogy ezek vagy azok a fiatalok tényleg normálisak voltak *magánszemélyként*, de már akkor kitűntek az átlagból *közéleti* szereplőként. Mert tényleg lehet visszavágyakozni a társadalomformáló- vagy reformmozgalmak kezdetére, a mozgalmi időszakra, mint boldog békeidőre, ám nem szabad elfelejteni, hogy amikor felmerül a kérdés: mozgalom maradunk vagy párttá szerveződünk, ha túl akar élni a mozgalom, kénytelen politikailag definiálni önmagát, ami párttá alakulást feltételez. S akkor a korábbi nüansznyi különbségek az egyes szereplők elképzelései között hirtelen politikai, programbeli különbségekké válnak, és frakciók, majd külön-külön

* Miszlivetz Ferenc–Sümei István–Szabó Gábor–Szommer Ildikó–Tokaji Nagy Erzsébet (szerk.): *Daliás idők: A Németh László Szakkollégium és a civil társadalom felemelkedése (Ó, azok a 80'-as évek!)*. Kortárs–iASK, 2022, 7. A szövegben zárójelben megadott oldalszámok erre a kötetre vonatkoznak.

pártok jönnek létre. A hajdani barátok ellenfelek lesznek. De ez a szép harmónikus kezdet megmarad aranykornak, s joggal kapta a címet Arany János után a kötet: *Daliás idők*. Mert azoknak a szombathelyi fiataloknak a csapata – akik először csak főiskolai oktatási reformot akartak, egyszerre belecseppentek a politikai harc közepébe – saját erőből, önálló találékonysággal és ügyeskedéssel, kétségtelen impulzusokat kapva Budapestről is, de mégis: az ő autonóm művük volt a Németh László Szakkollégiumban testet öltött rendszerváltás. Még egy szomorú, nosztalgikus felhangja is van a könyvnek azzal, hogy a szakkollégium egyik motorja, a főiskola volt tanársegédje, Gyekiczki András időközben elhalálozott (1958–2020), s a kötetet tulajdonképpen az ő emlékének ajánlják a szerzők.

A könyv első fejezetét Mislivetz Ferenc írta, akit 1992-ben hívtak meg Szombathelyre a főiskolára tanszékvezetőnek, de aki már korábban bekapcsolódott a szombathelyi mozgalomba, amiről később derült ki, hogy előkészület volt a rendszerváltásra. Ami a bevezető tanulmányát illeti, saját közéleti önéletrajzával kezdődik: megtudjuk, hogy már 1971-ben, gimnazistaként felhívta magára a politikai rendőrség figyelmét. Ezután katonaság, majd az ELTE történelem szakja következett, ahol megpróbálta a rendszer az izgága fiatal embert integrálni: felajánlották neki az agitpropos pozíciót a KISZ-ben. Miután nem fogadta el, később kizárták. Szerencséjére egy TDK-nyertes dolgozat eredményeként felvették az MTA Szociológiai Intézetébe. Két külföldi tanulmányút után sikerült eljutnia Sussexbe, ahol a kelet–nyugati fegyverkezési verseny kérdéseiben kutatott. Itt ismerkedett meg Mary Kaldorral, akinek köszönhetően 1984-ben Perugiában részt vett a Kelet–Nyugat Párbeszéd Európai Hálózata létrehozásban a nyugatnémet zöldekkel, csehszlovák disszidensekkel (pl. Jiří Pelikán) és a holland egyházközi béketanáccsal.

Ezzel Mislivetz Ferenc kilépett az európai politika színterére, és innen, ebből a perspektívából volt képes elhelyezni a szombathelyi mozgalmat az európai meg a magyar palettán. 1982-ben megalakult a Dialógus békemozgalom, amely elkezdte létrehozni a maga vidéki szervezeteit, ez a hatalom részéről mindenféle beavatkozásokhoz vezetett. A Sussexi Egyetemről visszatérve megpróbálkozott a fegyverkezés témájában előadásokat tartani, amire kevés fogadókészség volt, egyedül a későbbi Bibó (akkor még Jogász Szakkollégium) hívta meg a Ménesi útra, ahol óriási érdeklődés kísérte az előadást. 1987-re a „hálózatok összeértek”, megalakult az MDF, létrejött a Beszélő Kör, a Duna Kör, a SZETA stb., majd 1988-ban a Fidesz. Mislivetz Ferenctől származott az ötlet is, hogy ezen szervezetek laza együttműködését nevezzék el Hálózatnak, amely 1988. márciusában kibocsátott egy *Felhívást*. Közben 1987-ben Mislivetz felfedezte a szombathelyi „kezdeményeket”, amelyek Velemben az ún. Stirling-villában kezdődtek. S itt lépett be a Németh László Szakkollégium mint szerveződő, egyelőre csak in statu nascendi képződmény. Velemben olyan tabutémákat tárgyaltak, mint pl. a Szovjetunió története, Trianon és kö-

vetkezményei, a zsidó kérdés, a prágai tavasz, a Charta '77, a lengyel Solidarność. Szemben a budapesti szakkollégiumokkal, amelyek főként globális témák felé fordultak, „a szombathelyieknél a kultúrára, szépirodalomra és filmművészetre, az oktatás minőségének javítására, a társadalmi érzékenységre esett nagyobb hangsúly”. Ez a törekvés vezetett a pesti professzorok szombathelyi meghívásaira, akik támogatták a jövő generációjának szakkollégiumi elitképzését. „Szombathelyen a nyugat-magyarországi polgári hagyományok, Ausztria szomszédsága és a hatalom lanyha figyelme nagyobb játéktérrel és kedvezőbb körülményeket teremtett a kiválóság kis szigeteinek működéséhez.” (37.) Miszlivetz megállapítja: „Figyelemre méltó tény, hogy a szombathelyi volt az egyetlen kidolgozott és megvalósított programmal rendelkező vidéki szakkollégium és országosan az egyetlen, amelyik rögzítette az előadások szövegeit, valamint rendszeresen vendégül látta a többi szakkollégium diákjait és oktatóit.” (38.) Sőt, kísérletet tettek a szakkollégiumok együttműködésére és a hatalommal való párbeszédre is. Összefoglalón állapítja meg Miszlivetz Ferenc: „A fiatal daliák útja, bár időnként keresztezte egymást, hamarosan kettévált. A politikai hatalom csúcsain csakúgy szükség volt az új generációkra, mint a tudomány, a civil társadalom, az oktatás, a felsőoktatás, a kulturális élet és szociális szféra területén.” (44.) Az írás elbeszéli, hogy Miszlivetz igen aktívan részt vett előadások tartásával a nyolcvanas évek közepétől, vagy hogy pl. az 1987. október végi, november eleji összejövetele is, ahol a későbbi politikai szereplők (Orbán Viktor, Kövér László, Bába Iván, Bozóki András, Fodor Gábor) meg a későbbi helyi aktorok (Szabó Gábor, Tokaji Nagy Erzsébet, Kugler István stb.) együttesen léptek fel és vitatkoztak a szakkollégiumi mozgalom jövőjéről, egy újabb Szárszó-konferenciáról, és szembesültek a párt velük szembeni negatív beállítódásával, amit Nagy Imre KISZ KB-titkár képviselt a helyszínen. A következő fejezet az 1987. október 30. – november 1-jei ún. identitásvita és a rákövetkező, a párt politikájával való szembesülés szerkesztett jegyzőkönyvét foglalja magában.

Miként az első fejezetben Miszlivetz Ferenc európai és magyar kontextusba helyezve vázolta fel saját pályáját, ugyanúgy Szabó Gábor is ezen visszaemlékezésében személyes sorsát ágyazza be a szombathelyi körülményekbe. Dédapjával kezd, aki a bécsi agrárakadémián végzett és később kertész lett Szombathelyen a Nárai és a Kálvária utca közti részen. 1948-ban a kommunista államosítás eredményeként egyetlen éjszaka letarolták kertészetét. Gábor nagyanyja azt mondta, addig nem hal meg, míg az oroszok ki nem vonulnak hazánkból. S tényleg abban az évben halt meg, 1991-ben. Anyai ágon nagyapja „szabad kőműves” volt, mint büszkén emlegette, megmaradt „maszeknak” a szocialista építőipari vállalatok korában is. Gábor apját kicsapták a gimnáziumból hittanbeiratkozás miatt, anyja ápolónőit, majd vezetőképzőt végzett Budapesten. Ez után azt várná az ember, hogy otthon reakciós szellemben nevelték, de nem. Beilleszkedett. Testnevelés szakos gimnáziumba járt,

később helyhiányra hivatkozva nem vették fel a főiskolára, mire elszegődött postásnak. Sok ideje volt, elkezdett világirodalmat olvasni, megérintette őt a *Mozgó Világ* szelleme, érezte művelődésbeli elmaradottságát. Később mégis felvették a testnevelés szakra, de beleunt, átment történelem szakra, ahol néhány tanáregyeniség (Kiss Gyula, Nagy Árpád) nagy hatással volt rá.

Szabó Gábor eddigi pályája úgyszólván paradigmaticusan bemutatja a vidéki kispolgári családokból származó fiatalok értelmiségivé válásának pályáját. Felfelé ívelő intragenerációs mobilitás: kispolgári családból tanulás révén értelmiségivé válni; földrajzi mobilitás: vidékről Budapestre kerülni. S Budapesten, Budapesttől egyfajta értelmiségi, ellenkulturális löketet kapni. A szabadság szelleme, ami megérintette őket Budapesten, önmagától tette őket akarva-akaratlanul először csak pedagógiai reformok híveivé, majd terelte őket egy rendszerváltó folyamatba, amiről először nem is sejtették, hogy el fog vezetni a rendszerváltáshoz. Szabó Gábor egy vasvári rövid kitérő után visszatért Szombathelyre, a Közművelődési Titkárságra, ahol „ellenőrzés” alatt volt. De így is szervezett egy filmklubot, meghívta előadni korábbi pesti tanárait, vendégük volt aztán Sára Sándor és Kósa Ferenc. Bekerült a Filmklubok Országos Szövetségébe. Volt egy Bódy Gábor Filmklub is. Aztán 1986 szilveszter éjszakáján egy szombathelyi buli keretében Miszlivetz Ferenc felvetette, hogy próbálják meg a Soros Alapítvány pályázatát. Mint Tokaji Nagy Erzsébet később elmondja, 1987 elején ő tárgyalta Pesten az Alapítványnál, aztán Fűzfa Balázssal meg Gyekiczki Andrással közösen elkészítették a pályázatot (107–108.), ugyanis akkorra Szabó Gábort – „jutalmul” ellenzéki aktivitásáért – behívták katonának. A tárgyalások folyamán a Sorosnál különösen Kardos Lászlótól kaptak segítséget, és Vásárhelyi Miklós Szombathelyre is ellátogatott körülnézni a helyszínen. Az aláírás után „elszabadult a szabadság”. Az 1989/1990-es tanév kezdetére felszámolták a megyei MSZMP Oktatási Igazgatóságát, s azt kapták meg működési helyszínül. És persze megindult az „érdeklődés” a titkosszolgálat részéről is, amiről Tokaji Nagy Erzsébet összeállításában egy egész fejezet foglalkozik a könyvben (161–184.). Voltak persze akadémikuskodások például a fénymásoló gép használatával kapcsolatban, vagy amikor a zsidókérdésről rendezett előadás-sorozatot „megtámadta” a marxizmus tanészék vezetője, vagy amikor aztán kirúgták őket a Jégvillából, vagy az 1987. március 15-i, a „hivatalos” rendezvényen kívüli március 15-i ünnepséget szerveztek – de akkor már átszakadt a gát...

A második fejezetben egy olyan tanácskozás jegyzőkönyvét tették közzé Sümei István szerkesztésében, amely pontos láttelepet ad a rendszerváltáshoz történő átmenet hezitáló állapotáról. A regnáló kommunista hatalom egyik fő képviselője – hivatalos rangban, mint KISZ-vezető – részt vett a megbeszélésen és vitába is bocsátkozott a résztvevőkkel. A megbeszélés három napig tartott, 1987. október 30. és november 1. között Velemen. Az első napon a szak kollégium identitásáról vitáztak a részben még szerveződő vagy már működő

kollégiumokból jöttek. Legvilágosabban talán Gyekiczki András fogalmazta meg, hogy mit jelentett neki a szakkollégium: „ez az egyetlen lehetőség a jogtudomány bővítéséből való kitörésre. Na, ez az, amit nekem jelentett a szakkollégium: a közösség élményét, az autonóm gondolkodás lehetőségét, az egyetlen autentikus és érvényes létformát” (52.). Autonómia, önmeghatározó közösség és még valami, ami kitetszett a vitából: a hivatalos oktatás pótlása és kiegészítése, illetve – mint Németh Zsolt megfogalmazta – politikai program megfogalmazását, mégpedig „egyértelműen ellenzéki szerepvállalás” (50.). A második napon arról szólt a vita, hogy miként tegyék láthatóbbá magukat a szakkollégium tagjai. Volt, aki ökológiai sétát javasolt, mások szervezeti javaslatokat tettek a kollégiumok együttműködésére, s végül egy információs központ felé haladt a megbeszélés. A második nap délutánján a fő téma egy, a Szárszó 1943 mintájára létrehozandó rendezvény megszervezése volt. Itt már bekapcsolódott a vitába Kövér László és Orbán Viktor is. A fő vitatéma az volt, meghívják-e a rendezvényre a KISZ-t is, tekintettel a már azon belül is szerveződő reformmozgolódnásra. Kövér László azonban leszögezte: „A KISZ-tagoknak lehetnek progresszív társadalmi törekvései, de a KISZ-nek nem.” (60.). Orbán Viktor pedig ellentmondást nem tűrően kijelentette: „[Szárszót] a szakkollégiumok szervezik. Senkinek semmi köze hozzá, hogy kit kérünk fel együttműködésre.” (61.). Végül Biletz Endre megfogalmazásában fogadták el a *Felhívást*, amelynek lényege az volt, hogy a magyar társadalom most is, mint 1943-ban, választás előtt áll: „hogyan valósítható meg a magyar demokrácia” (62.). Ez, mint Orbán jellemezte, tényleg „kemény hangot ütött meg”. Mert felvetődhetett a kérdés: nincs demokrácia a szocialista demokráciában?

A legérdekesebb vita viszont a harmadik napon következett, amikor megjelent Nagy Imre, a KISZ részéről. Őt, mint a KISZ KB titkárát a *Kilátó* folyóirat szerkesztősége hívta meg és fellépése kétértelműre sikeredett. Egyrésztől voltak olyan hírek, hogy ő pártfogolja a reformtörekvéseket, másfelől e mellé nem lehetett odaállni, még ha talán szíve szerint ezt is tette volna, hiszen mégis csak a pártot képviselte, s ezért kötelességének érezte, hogy felhívja a szakkollégisták figyelmét arra, hogy „túl tömény volt a politikai vezetés számára, ami a szakkollégiumokról [...] negatív véleményként ment” (63–64.), mivel „Pápán egy nagyon negatív, mindent elutasító, mindent megkérdőjelező, majdnem-hogy ellenzéki platform alakult” (64.). Ő elfogadja, hogy ez a kép torzult az információs folyamatban, a fiataloknak azonban el kellene érniük, hogy „a pártban, a pártvezetésben, a belügyi szervekben a környezetben kialakult, kialakított kép” megváltozzék (64.). Lehet persze azt mondani, hogy a kollégistáknak igazuk van, azonban számolni kell azzal, hogy a magyar politikai berendezkedés erősen centralizált, és ennek megfelelően alakul a pártvezetés megítélése is, amely „elég rossz” (65.).

Ezzel az „agitpropos” fejtegetéssel szállt szembe Miszlivetz Ferenc, Kövér László, Tokaji Nagy Erzsébet és Orbán Viktor. Miszlivetz Ferenc, érezve Nagy

Imre lehetetlen, kettős helyzetét, kerekén nekiszegezte a kérdést: személy szerint neki mi a véleménye. Nagy Imre meghátrált, mondván, hogy ő nem tudja eldönteni mennyiben ellenzéki vagy nem ellenzéki a szakkollégiumok tevékenysége. De Miszlivetz nem hagyta annyiban, rámutatva, hogy a párt meg a belügy mellett még van egy szélesebb környezet is, és ezért felelőtlenség a szűk környezetre hivatkozva az egész mozgalmat elítélni. Nagy Imre visszakozott, mondván, lehet, hogy torzult információt kap a pártvezetés, de el kell fogadni a meglévő játékszabályokat, s ha ehhez a szakkollégiumok nem alkalmazkodnak, azok „léte megkérdőjeleződik, ott van egy szükségszerű határ” (71.). Kövér László kimondta: a párt már elveszítette az értelmiséget, sőt a kép, ami a pártvezetésben kialakult a szakkollégiumokról, a maga módján reális, és ő „nem lát módot arra sem, hogy másfajta képet” alakítsanak ki önmagukról (68.). Tokaji Nagy Erzsébet arra mutatott rá, hogy a szakkollégiumok tevékenysége – ami nyilvános volt, bárki részt vehetett rajta – azt bizonyítja, hogy „annál nem lehet nagyobb rendszerkritika, mint hogy létrejöttek a szakkollégiumok”, amelyek felvállalják „az alternatív felsőoktatást” (69.).

Orbán Viktor több menetben szólt hozzá. Először is leszögezi a szakkollégiumi lét meg a korabeli magyar lét közti áthidalhatatlan különbséget: Magyarország olyan ország, ahol nem normális emberi közeg van, „nevezhetjük akármilyen diktatúrának vagy bárminek”. A szakkollégiumok léte a normális emberi létezésből fakad, ami szemben áll a nem normális emberi közeggel. Ugyanis a szakkollégium egy olyan érzésből táplálkozik, hogy végre azokat az irracionalitásokat, amik ebben a magyar társadalomban valósak, hagyjuk figyelmen kívül. Itt húzódnak a kompromisszumhatárok is. Ettől rendszeridegenek a szakkollégiumok és ettől leszünk mi akármilyen jó fiúk, tájékoztatás-, meg bármilyen ügyben, mindig így fogunk egymással szemben ülni (70.). Ezzel egyszer s mindenkorra kimondatott a szakkollégiumi mozgalom rendszerellenessége. Itt akár be is fejezhette volna Nagy Imre az egész tárgyalást. Burkoltan retorziókkal fenyegeti meg a szakkollégiumokat, mire Orbán Viktor leszögezi, hogy lehet ideg-óráig szétverni a szakkollégiumi mozgalmat, lehet, hogy „eltűnnek egy fél évre vagy egy évre”, de a szakkollégiumi mozgalom „még ugyanúgy valahogy egységben maradna és csak egy újabb pillanat, helyzet kell hozzá, hogy ismét összetalálkozzanak” (72.). És Orbán Viktorék egy fél év múlva létrehozták a Fideszt.

A következő fejezet Sümegi István összeállításában részleteket ad elő azokból az interjúkból, amelyeket a Németh László szakkollégium hajdani szervezőivel és résztvevőivel készített Tokaji Nagy Erzsébet, Szabó Gábor és Sümegi István. Számos érdekes narratíva kerekedik ki ezekből az interjúkból. Gyekiczki András például itt meséli el saját élettörténetét. Iker János, volt kollégiumi igazgató arról beszélt, hogy két tűz között volt; néha ki akartak vele rugatni renitens diákokat a kollégiumból, de ezt többnyire szabotálta. Később elmeséli az 1987. május 1-jei Jégvillában tartott hétvége körülményeit. A megyei párttit-

kár interpellált nála, rettegve attól, hogy a belügy is „figyeli az ügyet” (126.). Szalay, a főiskola igazgatója arra kérte: kicsit csillapítsa az ügyet. Mire ő: „Hagyjátok a francba az egészet, minden agóniában van, nem tud semmit sem csinálni [...]. Örülj annak, hogy van itt néhány ember, akit érdekel Magyarország sorsa.” (126.). Aztán lezajlott a rendezvény, és semmi sem történt. „Feladták” – vonja le a tanulságot Iker János. De minden forradalmi mozgalomnak, mind az egyén, mind a társadalom életében egyszer vége szakad. Emil Durkheim ezt a forradalmi korszakot az új erkölcsi eszmék keletkezésének origójaként írja le. „A forrongás ilyesfajta pillanatai hozzák létre mindenkor azokat a fennkölt eszményeket, amelyeken civilizációk nyugodnak. Alkotó vagy megújító szellemű korszakokkal akkor találkozunk, amikor az embereket különböző körülmények arra készítetik, hogy mind szorosabb közelségbe kerüljenek egymással, amikor az összejövetel, gyűlések mind gyakoribbak, amikor a kapcsolatok állandósulnak, a gondolatok kiterjedése aktívabbá válik.”*

A Németh László Szakkollégium létezése mintegy a Durkheim megfogalmazta helyzet szemléltető példájává válik ebben a perspektívában. De az is felismerhető, hogy amikor túl vannak a forradalmi korszakon „a társadalmi kapcsolatok hálója megereszkedik, az intellektuális és érzelmi kapcsolatok megritkulnak, az emberek visszasüllyednek hétköznapijaik szintjére”.** A következő fejezet Tokaji Nagy Erzsébet összefoglaló bevezetője után az állambiztonsági hivatal jelentéseiből készült válogatást adja közre (166–184.). Megjelent 1980-ban a lengyel kérdés, a helsinki konferencia *Záróokmányának* megbeszélése, hogy 1980-ban „repülőegyetemet” szerveztek, hogy a főiskolai klubban egyes előadók „ellenséges hangulatokat” gerjeszthetnek, majd 1983-ban „észlelték” a Dialógus békemozgalom szombathelyi csíráit is. És kiterjedt a figyelmük a szakkollégium közvetlen előzményének tekinthető velemi Kélet-Európa-szemináriumokra is. Így 1986-ban rögzítették a szocializmusok periodikus válságaival foglalkozó szemináriumot, s rögtön nyomozást rendeltek el Szabó Gábor ellen, „Szivárvány” fedőnév alatt dossziét nyitva neki, és a szakkollégium többi tagjának, amit aztán 1987-ben megszüntettek. 1987-ben a zsidókérdésről rendezett vita kavarta fel az ügyosztály vizeit, beépített emberük pontos feljegyzést adott át az egyes előadók hozzászólásáról. 1987-ben a *Fordulat és/vagy reform* címmel tartott rendezvény esetében már kitiltatták az előadásokat a Stirling-villából, s felvették az új helyszín udvarán zajló előadások és hozzászólások szövegét is. Az 1987. október–novemberi szakkollégiumi találkozóról is készítettek feljegyzést, azonban „elfelejtették” megjegyezni, hogy azon Nagy Imre, a KISZ KB titkára is részt vett. Ugyanebben az évben Gyekiczki András, Fűzfa Balázs és Tokaji Nagy Erzsébet nyomozati célszemélyekké lettek, akik mint főiskolai tanárok „ellenséges beállítottságuk” miatt tanítványaikat is ebben az irányban igyekeztek befolyásolni (184.). Az 1988.

* Émil DURKHEIM, *A társadalmi tények magyarázatához*, KJK, Bp. 1978, 212.

** I. m., uo.

március 30-án megalakult Fideszbe a szolgálatok a belépést igyekeztek megfélemlítéssel stb. megakadályozni, ennek ellenére kb. százan aláírták a szándéknyilatkozatot. Tokaji Nagy Erzsébet ténykedésének megvizsgálására vezetői értekezletet hívtak össze, ott volt a főigazgató, a párttitkár, a BM összekötő, vagy tizenöt ember. Egy másfél órás faggatózás keretében azzal gyanúsították meg, hogy ő viszi Budapestre a Fideszbe belépettek tagsági ívet, meg felelőségre vonták a *Kilátó*ban megjelent cikkekért. Ekkor ő már a Könyvtári Tanácsék adjunktusa, valamint a KISZ égisze alatt megjelenő *Kilátó*nak a főszerkesztője volt.

E tanulmányos beszámoló után Szommer Ildikó és Szabó Gábor egy külön fejezetet szentel a *Kilátó* című lap 1983-tól 1993-ig terjedő évfolyamainak, amely eredetileg a KISZ lapja volt. 1984-ig a folyóirat rendszerhű szellemben íródott, kivéve egyetlen cikket, amelyet egy máig felderíthetetlen szerző, „azée” jegyzett, aki beszámolt a velemi szabadegyetem egyik előadásáról, ahol a témák a nemzeti identitástudat, a magyar történelem sorfordító tragédiái meg a 2. világháború utáni koalíciós időszak volt. A beszámoló nemcsak Ady Endrét vagy Illyés Gyulát idézte, de Bibó Istvánt is. A korábbi főszerkesztő és KISZ-titkár helyét a lapban Gyekiczki András foglalta el, s a szerkesztőségben megjelent Szommer Ildikó és Szabó Gábor, Mayer Judit, Kupi Györgyi és még mások, akik új irányba terelték a lapot. 1986 őszén Tokaji Nagy Erzsébet lesz a főszerkesztő, aki szinte nyíltan meghirdette az ellenzékiességét: „nem ismerjük el az intézményesített politikai hatalom kizárólagos igényét az ifjúság – és egyáltalán a köz – akaratának képviselőjére” (194.). Az első forradalmi tettük az ’56-os forradalom harmincadik évfordulójára szerkesztett emlékszám volt, ebben közölték Kádár János november 2-i beszédét, amelyben még „dicsőséges felkelésnek” nevezte a forradalmat. Bödey, a főiskola főtitkára hetekig fektette a számot, de aztán mégis megjelent, minden retorzió nélkül. Nagy jelentőségű az is, hogy 1988-ban elsőként tették közzé a hazai nyilvánosságban Bibó István *A szabadságszerető ember tízparancsolata* című írását. Akkorra már a lap nyíltan ellenzékivé vált. Az újság számos írást jelentetett meg pl. a pedagógia reformtörekvésekről (Zsolnay József), a zöld mozgalomról, a Kelet–Nyugat Párbeszéd budapesti tanácskozásáról, s egyre inkább beszámoltak a szakkollégium rendezvényeiről, majd Szabó Gábor szociológiai elemzést ír az 1988-as 5–6. számban a szakkollégiumi mozgalomról, bátran kijelentve: „Új Magyarországot akarunk [...] ahol hazájukban hazájukért felelősen gondolkodó állampolgárok építhetik saját nemzeti sorsukat.” (201.).

A filozófus Sümegi István írásában megkísérelte elméletileg megragadni a szakkollégiumi mozgalom lényegét. Már maga a címe is megfogalmazta azt: *Emlékezés a közboldogság tűnő mámorára*. A címben benne az elmúlás, s nem is annyira rejtetten, inkább nyíltan kimondja, hogy vége annak a forrongó korszaknak, amelyet Durkheim az általunk idézett elemzésében leírt. Sümegi ezt nevezi Hannah Arendt nyomán: közboldogságnak. Közelebbről ez azt jelenti,

amit Arendt a politika fogalmaként határozott meg. Sümegi interpretálásában: „Egyenrangú emberek, együttgondolkodása és együttcselekvése egy olyan közös térben, mely mindenféle kényszertől, ínségtől, elnyomó hierarchiától, külső fenyegetettségtől mentes.” (143.). Elmagyarázza: „szabadnak lenni anynyi, mint megtörni a múltból fakadó determinánsok uralmát, és létrehozni valami újat, ami korábban nem volt” (143.) – ezt nevezte Durkheim új eszmék termelésének. Kell, hogy ténylegesen is részt vehessünk a politikában, sőt – mondja öntudatlanul is Platont követve – eggyé forrasztva van a gondolkodás és cselekvés.

Miszlivetz Ferenc *A hegy másik oldala* címmel egy *Kóda* alcímű írása zárja a kötetet (305–308.). „A daliás idők elmúltak” – ezzel a mondatral kezdődik az írás. Tényleg, de nyomai máig élnek. A hajdani szereplők beilleszkedtek az új időkbe, s Miszlivetz néhány hajdani diákból előbb egy szombathelyi tanszéket, majd Kőszegen egy nemzetközi tudományos intézetet hozott létre, az iASK-et, a Felsőbbfokú Tanulmányok Intézetét.

Miként határozható meg a Daliás idők műfaja? Hiszen vannak benne riportok, jegyzőkönyvek, esszék, visszaemlékező beszámolók, dokumentumok, ráadásul ez a kötet egy sorozat első darabja. Nem fiction, mivel valódi történetet ad elő. Nem is lehet *documentary*, mivel nemcsak eseménytörténet, egyben értékelés is. Leginkább egy posztmodern regényhez hasonlít, amelyben önértelmező esszék keverednek fiktív történetekkel, csak itt a történet valóságos. Nem lehet krónika sem, mivel a visszaemlékezők meg az önértelmező esszék (Miszlivetz, Szabó, Sümegi) tetemes részt képviselnek. Lehet, hogy ez egy új műfajt teremtett? De minek nevezzük? Krónikás esszé? Narratív dokumentum? Modern eposz prózában? Hagyjuk nyitva a kérdést!